

OVER PLUIMVEE

Tekst: Monique de Vrijer
Foto's: Monique de Vrijer
en Pauline van Schaik

VAN BROEDEI TOT KUIKEN

Eindelijk is het voorjaar en velen van ons beginnen al verlangend uit te kijken naar de eerste kuikentjes! Voordat de kuikens er dan goed en wel zijn gaat er nog van alles aan vooraf. Althans bij de meesten van ons. Natuurlijk zijn er ook die gewoon verrast worden door een kloek met kuikentjes, die een paar weken geleden opeens spoorloos verdwenen was. Dit zal in veel gevallen gaan om de kippen die vrij rondlopen en zijn gaan 'wild broeden' op een heel goed verstopt plekje. Willen we iets gecontroleerder genieten van de kuikentjes dan is daar natuurlijk de broedmachine, of het soms eindeloos wachten op een broedse hen.

Rechts: Vader en zoon, Brahma

Broedeieren verzamelen

Voordat het zover is dat er kuikens zijn, moeten we toch gewoon bij het ei beginnen. Om te broeden hebben we broedeieren nodig. Misschien heb je zelf een paar hennen en een haan waar je eitjes van wilt uit broeden, of als je geen haan hebt, kan je ergens broedeieren kopen.

Bedenk voordat je broedeieren koopt, wat voor ras je graag wilt uitbroeden, maar ook wat voor moeder de eitjes gaat uitbroeden. Heb je een grote Brahma, die je krieleitjes wil laten uit broeden, dan kan het zeker gebeuren dat zij per ongeluk de eitjes zal kapot maken of die hele kleine kuikentjes kan pletten met haar reusachtige poten.

Als je eieren van je eigen kippen wilt uitbroeden, kun je die gaan sparen zodra er een hen broeds is geworden. Elke dag raap je de bevruchte eieren op en die bewaar je, totdat je er voldoende hebt. Er zijn wel een paar dingen om aan te denken als je broedeieren gaat verzamelen. Niet elk ei is even geschikt om te gebruiken als broedei. Vieze eieren die besmeurd zijn met bijvoorbeeld

ontlasting, zijn niet geschikt om uit te broeden. Als deze eieren al uitkomen kan dit ook nog eens problemen geven bij de kuikens die zo met van alles besmet kunnen worden. Het schoonmaken/wassen van broedeieren is af te raden; als je

ze wast dan was je de natuurlijke bescherm laag van het ei af, waardoor ze makkelijker toegankelijk worden voor ziekteverwekkers. Ook eieren met afwijkende vormen zijn niet geschikt om uit te broeden. Spaar dus de mooi gevormde en schone eieren, zonder barstjes, deukjes of andere afwijkingen.

Links: Broedse Zijdehoen hen. Een broedse hen heeft een kale plek op haar buik, de zogenaamde 'broedplek'.

Natuurlijk zijn deze eieren niet te lang te bewaren, omdat de kwaliteit dan afneemt. Maximaal 14 dagen kun je broedeitjes bewaren om de beste resultaten te krijgen. Dan moeten de broedeieren wel in gunstige omstandigheden bewaard worden en elke dag gekeerd worden, net als de kloek dat ook zou doen.

De omgeving waarin de eieren bewaard worden speelt ook een rol. Bij voorkeur bewaar je de eieren bij een temperatuur van 10 tot 15 graden op een plaats waar de temperatuur en luchtvochtigheid zo constant mogelijk zijn. Voor sommige mensen is dat in een kelder, voor ander

bleek de wc een ideale plek! Twee keer per dag moet je de eitjes zeker keren. Dit kun je met de hand doen; ideaal zijn dan de gewone eierdoosjes waarbij je twee keer per dag het doosje voorzichtig keert. Wij leggen de eitjes in de open broedmachine en zetten alleen de keerinrichting aan. Handig is het om er met potlood (nooit met pen of stift, dat kan giftig zijn) de datum en eventueel het ras op te schrijven.

Rechts: kloek, de eieren zijn net uitgekomen.

Een broedse hen

Voor de ervaren kippenhouders valt het niet te missen wanneer een hen broeds is, maar niet iedereen is bekend met dit fenomeen, en sommige mensen kunnen een broedse kip verwarren met een zieke kip. Een hen is broeds als zij heel erg lang op het nest blijft zitten. Als je de eieren wilt rapen of haar stoort dan zal ze zich bol maken en bepaalde klagende geluiden maken. Sommige hennen worden erg fel en zullen in je hand pikken. Haar kam en lelletjes worden bleker en het eieren leggen stopt. Broedse hennen krijgen ook een zogenaamde broedplek; een kale plek op de buik. Een simpel trucje om te kijken of een hen broeds is, is om een eitje voor haar snavel

te leggen, broedse hennen stoppen deze vrijwel meteen onder zich. Als een broedse hen van het nest af gaat is zij meestal wat opgefokt en vijandig tegen de andere kippen. Vaak ook heeft ze haar veren opgezet.

Niet alle rassen kippen worden broeds of goed broeds. Het is natuurlijk wijs om te broeden met een ras kip waarvan bekend staat dat ze betrouwbare broeders zijn. Maarja, als je 14 dagen eieren hebt gespaard, terwijl de kip al die tijd al broeds zit te zijn, ontstaat er altijd een kans dat als de kip dan eindelijk op de eieren zit, ze het vóór het einde van de broedduur al voor gezien houdt. Natuurlijk is dit per hen verschillend, maar de kans is er. Als je dus met een broedse hen wilt broeden is het verstandig om niet te lang te wachten voordat je de eitjes er onder stopt. Een beter idee is het om alvast eieren te sparen en te voorzien van een datum, waarbij je telkens de oudsten gebruikt om op te eten. Zo heb je altijd een voorraadje als er een hen broeds wordt. Broed je met een broedmachine dan heb je dat probleem natuurlijk niet.

Boven: Niet alle rassen zijn geschikt om te broeden; dit Sebrighthennetje was echter een uitstekende kloek!

Broeds-af maken

Het kan ook gebeuren dat je meerdere broedse hennen hebt, terwijl je helemaal niet wil broeden. Sommige hennen kunnen heel hardnekkig broeds zijn en dit weken volhouden. Als je niet met een broedse hen wilt broeden is het beter om ze broeds-af te maken. Broedse hennen gaan vaak in conditie achteruit en leggen geen eieren. De ene hen is makkelijker broeds-af te krijgen dan de andere. Er zijn ook tal van methodes om hennen broeds af te maken en sommige daarvan vind ik niet echt diervriendelijk. Het komt er op neer dat de hen geen toegang meer heeft tot het legnest, en het liefst ook niet tot nestmateriaal. Wat bij ons op de boerderij tot nu toe het meest effectief is gebleken, is het afzonderen van de hen. Wij zetten haar in ons leslokaal, dus een andere omgeving. We zetten haar op een betonnen (dus koele) ondergrond. Een bakje eten en een bakje drinken, en een traliekooi erover heen, dat is het. Geen

stro of zaagsel erbij, en ook geen andere dingen om het haar naar de zin te maken, dit stimuleert eerder de broedsheid. Meestal is zij dan binnen een week weer broeds af. Een paar dingen daarbij zijn nog van invloed. Als we een hen die net broeds wordt meteen afzonderen is zij eerder broeds af, dan een hen die we eerst een hele poos broeds laten zijn.

Na een dag of wat zetten we haar eventjes terug in het kippenhok, zodat de kippen niet teveel van elkaar vervreemden. Als je de hen lang weghaalt geeft dat weer ruzie als de hen terug geplaatst moet worden. Ook is het meteen een test

om te kijken of de hen al broeds-af is, of meteen weer in het legnest gaat zitten.

Broeden onder een broedse hen

Een broedse hen moet in goede conditie zijn, want broeden is hard werken. Ze mag geen ongedierte zoals luizen of kalkpoten hebben want dit kan leiden tot zoveel irritatie voor de hen dat ze het halverwege het broeden voor gezien houdt.

Als het dan eindelijk zover is dat je een goede broedse hen hebt,

zet haar dan ergens apart van de andere kippen. Zo voorkom je dat andere hennen hun eieren bij het nestje van de broedende hen leggen en dat ze steeds de pasgelegde eieren erbij gaat slepen. Zeker als er meerdere broedse hennen zijn, willen ze elkaars eieren nog wel eens gaan stelen. Ook voorkom je onrust en de kans op kapotte, beschadigde en vieze eieren. Een broedse hen moet gewoon in alle rust haar belangrijke taak kunnen uitoefenen. Zet de hen apart op een rustig plekje, bijvoorbeeld in een schuur. Voordat je de hen verplaatst naar een rustig plekje moeten we wel een nest in orde maken. Het nest dat je de hen gaat geven mag niet te droog of te nat zijn. Als wij op de boerderij een hen laten broeden steken we een mooi vierkant graszode uit de grond. Aan de aarde kant maken we in het midden een mooie kuil. We draaien de plag om en duwen bij de kuil het gras in, waardoor een prachtig "holletje" ontstaat waar de eitjes goed in blijven liggen en niet snel zullen weggrollen. Hierop een beetje stro en we hebben een nestje voor de hen.

Het is alleen niet zo dat als je de hen oppakt en haar op een nieuw plekje zet, ze dan rustig verder gaat met broeds zijn. Mevrouw zal zwaar gepikeerd zijn en opstaan om de weg terug te vinden naar dat plekje waar ze net nog zo lekker broeds zat te zijn. Wij sluiten de hen een paar dagen op, op haar nieuwe plekje. Je kan bijvoorbeeld de bovenkant van een konijnen-traliekkooi over haar heen zetten. Bij voorkeur de boel wat verduisteren en haar vooral met rust laten is meestal effectief genoeg om een goede broedse hen een dag later weer tevreden

broeds op haar nieuwe plekje aan te treffen, al laten we haar meestal de eerste dagen nog opgesloten zitten.

Foto rechts: Een handig foeetje is om bijvoorbeeld een kattenmandje, fruitkistje of iets dergelijks neer te zetten op de plek waar de hen in eerste instantie broeds is. Als ze dan broeds in haar kattenmandje zit is ze heel makkelijk te verplaatsen.

Als wij de hen verplaatst hebben naar haar nieuwe plekje dan geven we haar alvast wat eieren, maar nog geen broedeieren. Voordat we die eronder leggen willen we eerst zeker zijn dat ze goed broeds blijft zitten op haar 'oefen' eitjes. Deze oefeneitjes kunnen gewoon onbevuchte eieren zijn uit de winkel, kalkeieren etc. Bevruchte eieren kan natuurlijk ook, maar deze zullen zich wel gaan ontwikkelen en dat vind ik niet zo'n fijn idee om ze daarna weg te moeten gooien. Als de hen een dag of wat goed op haar oefeneieren heeft gezeten, verruil ik deze overdag (makkelijk als ze aan het eten of drinken is) voor de broedeieren!

Doe er niet te veel eieren onder; het gaat er om dat de hen mooi over de eitjes heen zit, dus niet dat je ergens nog eieren ziet uitsteken, want dit komt de uitkomst niet ten goede. De eieren aan de buitenkant worden dan niet goed verwarmd en omdat de hen de eieren keert en verlegd zullen alle eieren daar onder lijden. De hen moet met gemak alle eitjes warm kunnen houden.

Links: Op deze 16 eieren zat een krielkip te broeden, dat zijn er dus veel te veel!

De hen doet al het werk, daar heb je eigenlijk geen omkijken meer naar, behalve dat je natuurlijk voor het eten en het drinken binnen 'vleugelbereik' moet zorgen. Maar het is wel aan te raden om haar conditie in de gaten te houden. Sommige hennen zijn zo fanatiek dat ze nauwelijks iets anders doen dan broeden en het eten en drinken er een beetje bij inschiet, waardoor in extreme gevallen de hen zich dood broedt. Geef de hen wat meer gemengde granen

te eten; dit is energierijk voer en dat kan ze wel gebruiken.

Zelf laat ik de hen meestal 1 keer per dag de benen strekken en til haar dan voorzichtig van het nest. Sommige hennen zijn zo mak, die laat ik zelfs een kwartiertje of wat buiten even een frisse neus halen, waarna ik ze weer terug zet. Dit is niet met elke hen te doen, het is een beetje afhankelijk van hoe betrouwbaar broeds en hoe mak ze zijn. Maar even van het nest wat vlakbij is in een afgesloten ruimte kan geen kwaad. Tijdens het verlaten van het nest luchten de eieren en komt er verse lucht in de luchtkamer, die iedere dag iets groter wordt. Ze zal direct gaan eten en drinken en produceert ook meteen een grote

enorme stinkende flats, die ze al die uren heeft ingehouden. Vind je deze flatsen buiten het nest dan weet je dat de hen zelf zo nu en dan even van het nest afkomt en hoef je dat niet persé te doen. Ook kun je natuurlijk aan de etensbak zien of er gegeten wordt.

Het uitkomen van de eieren

Als alles goed gaat komen de eieren na 21 dagen uit. De meningen zijn er over verdeeld, maar wij bevochtigen 2 dagen voor het uitkomen de eieren door ze een beetje nat te sprenkelen met lauw water als de hen aan het eten is. Ook kun je de hen 's morgens in het natte gras zetten (als ze vaker naar buiten gaat tijdens het broeden) zodat haar buik vochtig wordt. Een verhoogde luchtvochtigheid zorgt ervoor dat de kuikens makkelijk uit het ei kunnen komen.

Links: aangepikt ei

Als de kuikentjes aan het uitkomen zijn valt het niet altijd mee om geduldig te blijven, maar wees geduldig, ondanks dat het nog een hele poos kan duren voordat er eindelijk allemaal opgedroogde pluizenbolletjes onder de hen vandaan komen. Er kan makkelijk 24 uur over gedaan worden. Het kan natuurlijk gebeuren dat de hen in alle commotie per ongeluk op een kuikentje gaat staan en het dood trapt, daarom is het ook belangrijk om haar met rust te laten, om dit zoveel mogelijk te voorkomen.

Rechts: de eerste hapjes op moeders aanwijzen

Als de hen dan eindelijk met het grut het nest verlaat is het natuurlijk aan ons om voor een geschikt kuikenvoer te zorgen en een waterbakje waarin de kuikentjes niet kunnen verdrinken. Een watersilo,

zeker een op kuikenformaat is hiervoor ideaal. Heb je een open bakje dan kun je op de bodem bijvoorbeeld wat knikkers of steentjes leggen om verdrinken te voorkomen. De kuikens zullen spoedig moeders voorbeeld volgen, die overigens ook gewoon kuikenmeel mag eten gedurende de opfokperiode.

Zet de kloek met de kuikens niet terug bij de andere kippen. Je bent niet de eerste die zo de kuikentjes verliest aan het pikken van de ander kippen. Een aparte ren, of hok waar de hen met de kuikens de eerste tijd kan verblijven is het meest geschikt. Natuurlijk kan het wel goed gaan, zeker als je zeeën van ruimte hebt, maar ook de kans dat kuikens gegrepen worden door allerlei roofdieren is aanwezig als ze niet in een veilige kuikenren wonen.

Let ook op dat alles gemakkelijk toegankelijk is voor de kuikens en dat ze niet door het gaas heen kunnen komen. In sommige hokken moeten de hen en de kuikens met een trapje naar boven om in het nachthok te komen, en dan gebeurt het wel eens dat een deel van de kuikens beneden achterblijft omdat ze het trapje niet kunnen opkomen. Ze zullen zeker de eerste tijd sterven aan onderkoeling.

Kuikens uit de broedmachine

Ook voor de broedmachine geldt dat je de kuikens laat zitten waar ze zitten totdat ze allemaal uitkomen. Ze kunnen zeker 24 uur in de broedmachine blijven omdat ze nog teren op de dooier. Als je de broedmachine voor die tijd al opent om de eerste paar kuikens eruit te halen, kan dat heel nadelig zijn voor de verdere broeduitkomst, omdat de luchtvochtigheid zo vervliegt.

Als alle kuikentjes zijn uitgekomen zet ze dan in een schoon (bij voorkeur ontsmet) hokje waar het niet tocht onder een warmtebron, zoals een

warmtelamp of een warmteplaat.

Boven: Rustig slapen in een kringetje onder de lamp, dus de goede temperatuur

Een zogenaamde 'donkerstraler' geeft wel warmte maar geen licht, zodat er een natuurlijker dag- en nachtritme is. Een goede richtlijn om te kijken of de temperatuur goed is zijn de kuikens zelf. Gaan ze zover mogelijk van de warmtebron liggen met open snaveltjes dan is het veel te warm! Staan ze in een clubje onder de warmtebron en zijn ze onrustig dan is het te koud. Onder een lamp is het goed te zien; liggen ze in een kringetje om de lamp dan is het goed. Ze kunnen dichter onder de lamp als ze willen en er verder vanaf gaan liggen als ze het te warm hebben.

Kuikenproblemen

Typische kuikenprobleempjes zijn bijvoorbeeld spreidpootjes. Als de ondergrond te glad is voor de kuikens is er kans op spreidpootjes. Omdat de kuikentjes een

nog niet geheel ontwikkeld skelet en spierenstelsel hebben kunnen ze geen grip houden waardoor het pootje telkens wegglijdt en deze kan dan in een afwijkende stand komen te staan. Dit is een teken dat de ondergrond dus te glad is en je daar wat aan moet doen.

Foto's rechts en links onder: Het spreidpootje kun je goed verhelpen door de pootjes tijdelijk bij elkaar te binden met een niet snijdend touwtje, elastiekje of stukje tape, waarbij je er natuurlijk op moet letten dat het de pootjes niet afknelt. Je bindt de pootjes bij elkaar, zodat de pootjes in de goede houding staan en het kuiken nog wel kan lopen. En zorg meteen voor een andere bodembedekking, die niet glad is.

Foto links onder: Jasper

Meestal is het probleem na een paar dagen verholpen en zie je er niks meer van!

Foto's onder:

Dit zijn geen spreidpootjes zoals die je krijgt door een gladde ondergrond. Dit kuiken zat bij de kloek en niet op een gladde ondergrond. Dit is waarschijnlijk een ernstig vitamine B en botkalk probleem, dus een voedingstekort vanuit het broedei. Als de moeder niet in topconditie is bijvoorbeeld en meerdere eieren legt, dan raakt dat voorraadje op en kan er een tekort, met een afwijking als deze ontstaan en die is helaas niet met een 'touwttje' te verhelpen. Foto's: Sandy

Foto rechts: Vitamine B2 gebrek bij de geboorte geeft vaak de verkrampte pootjes met kromme teentjes. Als je direct na het uitkomen gedurende 5 tot 7 dagen vit. B2 (of een multivitamine-preparaat) gaat geven is de kans heel erg groot dat dit goedkomt en het kuiken gewoon zal uitgroeien tot een pracht kip. Dit soort problemen heeft dus vooral te maken met de vitaliteit en de verzorging/voeding van de ouderdieren.

Foto: Marjolein Wagemaker.

Wat we nog wel eens zien bij heel jonge kuikens, zeker bij kuikens die net uit de broedmachine komen, zijn de zogenaamde poepkontjes. De ontlasting blijft aan het achterste kleven en vormt een heel plakkaat dat opdroogt, waardoor in het ergste geval het kuikentje niet meer kan poepen.

Links: kuiken met 'mestkontje'

Dit wordt veroorzaakt door een lichte besmetting die ze oplopen op het moment dat de navelstreng nog open is en waardoor ziekteverwekkers naar binnen kunnen komen. Meestal is dit goed te voorkomen of snel over te laten gaan door de kuikens de eerste paar dagen/week afgekoeld gekookt water te geven. Trek nooit in een keer deze opgedroogde ontlasting van het kuiken af, omdat je zo de cloaca kan scheuren of de huid kan beschadigen. Losweken met wat lauw water verdient de voorkeur, of voorzichtig los trekken/ eruit knippen als het alleen aan het dons vast zit.

verdient de voorkeur, of voorzichtig los trekken/ eruit knippen als het alleen aan het dons vast zit.

Kruisbekken worden ook een enkele keer gezien bij kuikentjes. Hierbij sluit de ondersnavel niet netjes aan op de bovensnavel, maar staan ze scheef op elkaar.

Links: Kuiken met een geheel misvormde snavel; een ernstige vorm van kruisbek. Zoals je goed kan zien, mist het beestje ook een oogje. Het is een natuurbroed kuikentje, dus geen 'broedmachinefout'. Het ei was wel aangepikt, maar het kuiken kwam niet uit het ei.

In lichte mate kan een kip hiermee prima oud worden, maar is het ernstiger dan zal het dier moeilijkheden krijgen met eten, achterblijven in de groei, en vaak uiteindelijk ook sterven. Kruisbekken zijn een fout in de embryonale ontwikkeling en hoeven niks met het broedproces of erfelijkheid te maken te hebben. In ernstige gevallen hebben deze kuikens ook geen ogen, of niet goed ontwikkelde ogen, omdat de maak van de snavel en de ogen samen gaan.

Bij het broeden met een broed-machine kunnen er ook afwijkingen ontstaan doordat de temperatuur te laag of te hoog geweest is gedurende een bepaalde periode van het broedproces. Heeft een enkel kuiken een afwijking, dan is de kans op een erfelijke afwijking bijvoorbeeld veel groter, omdat als het aan de temperatuur heeft gelegen er meerdere kuikens, al dan niet allemaal dezelfde afwijkingen zouden moeten vertonen.

Natuurlijk zal, zeker als je verschillende rassen eieren uitbroedt, het ene kuiken vitaler zijn dan het andere kuiken.

Maar heb je dan eenmaal een club springlevende en gezonde kuikens dan kan het grote genieten pas echt beginnen en hopelijk zitten er voor sommige van ons een paar prachtige kampioenen in spe tussen!

Reacties op dit artikel zijn welkom op redactie@aviculture-europe.nl

